

EL TRACTAMENT INFORMATIU DE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE EN ELS INFORMATIUS DE CANAL 9

EMMA GÓMEZ NICOLAU

*DEPARTAMENT DE SOCIOLOGIA I ANTROPOLOGIA SOCIAL
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA*

Recepció: 20/04/2010; acceptació: 20/09/2010

RESUM

ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ HAN CONTRIBUÏT A VISIBILITZAR LA VIOLÈNCIA CONTRA LES DONES. NO OBTANT AÇÒ, ELS CANVIS QUANTITATIUS EN EL TRACTAMENT D'UNA XACRA SOCIAL COM AQUESTA NO SEMPRE VAN ACOMPANYATS DE CANVIS PROFUNDS QUE IMPEDISQUEN LA REPRODUCCIÓ DELS MITES PATRIARCALS SOBRE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE. AQUEST ARTICLE SE CENTRA EN L'ESTUDI DEL TRACTAMENT INFORMATIU QUE ES FA DE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE EN ELS INFORMATIUS DE CANAL 9, LA TELEVISIÓ PÚBLICA VALENCIANA. UNA MANERA DE FER QUE COMBINA ALGUNES MILLORES NOTABLES EN EL TRACTAMENT AMB LA PERMANÈNCIA DE RESTES PATRIARCALS QUE, SOVINT, S'EMMASCAREN EN LES RUTINES PERIODÍSTIQUES I EL TREBALL FRENÈTIC DE LES REDACCIONS.

PARAULES CLAU:

VIOLÈNCIA DE GÈNERE, MITJANS DE COMUNICACIÓ, REPRODUCCIÓ CULTURAL, ESTEREOTIPS

INTRODUCCIÓ

La violència de gènere se'ns mostra com un tema destacat, de gran rellevància informativa, en tots els mitjans de comunicació. La visibilitat creixent de la violència contra les dones, entès com un problema social de gran complexitat, ha estat acompanyada i, alhora, impulsada per canvis en el seu tractament informatiu. D'estar reclosa en la secció de successos, ha passat a formar part de les agendes no sols mediàtiques, sinó també polítiques i socials, amb la qual cosa es genera un bucle am-

plificador: allò mediàtic té conseqüències polítiques i a l'inrevés.

En el context espanyol, són molts els estudis que, des de la dècada dels noranta, han tractat d'albirar els patrons canviants de representació als mitjans de la violència contra les dones –Fagoaga, 1999; Fernández, 2003; Vives, 2005. En aquests treballs, s'hi destaca la importància dels mitjans¹ en donar visibilitat i en incrementar l'efectivitat de les respostes que hi ha al problema (Vives, 2005: 99). Tots els estudis mostren com els canvis en el trac-

¹ Totes les autores destaquen que els canvis en el tractament i en la visibilitat de la violència de gènere com a problema social tenen lloc gràcies al moviment feminista. El resultat de les seues lluites ha estat imprescindible a l'Estat espanyol per avançar en termes de drets de les dones –el 1985, s'aconseguí la reforma urgent del codi penal que implicà, d'una banda, l'abandó de la denominació de «delictes contra l'honor» per la de «delictes contra la llibertat sexual» i de l'altra, es tipificà la violació i la violència domèstica en funció de la reiteració i no tant de la gravetat de les lesions produïdes. Al llarg dels noranta, el moviment feminista consolidà el marc d'interpretació de la violència de gènere– i l'evolució del moviment feminista ha marcat els canvis en el tractament informatiu de la violència de gènere, ha aportat un nou marc d'anàlisi i ha proporcionat la veu d'expertes en tots els camps: judicial, policial, polític, sanitari, cultural educatiu, econòmic i psicològic (Carballido, 2007: 217-226).

tament —quantitatiu i qualitatiu— van de la mà dels avenços socials en la consideració de la violència de gènere com un assumpte polític².

Però el canvi transcendent en allò quantitatiu —espais destacats en la premsa seriosa, obertura d'informatius televisius, cobertura detallada al voltant del 25 de novembre o el 8 de març, etc.— que han realitzat els mitjans en passar d'obviar-lo o tractar-lo de manera residual a considerar-lo noticable, no sempre s'acompanya d'un canvi transcendent en allò qualitatiu. Açò no és estrany si s'observa, de lluny i de prop, la tasca del periodista: accelerada, sota pressió, ràpida i, sovint, sense reflexió. I és que, tot i que la violència contra les dones estiga en un primer pla, no sovinteja la figura de l'especialista.

Ens trobem, per tant, davant d'un tema candent que, dissortadament, donada la seua complexitat i la seua natura doble, d'una banda podríem dir «consubstancial» a la naturalesa humana —la violència— i de l'altra, arrelada en la nostra estructura social —el patriarcat, la divisió sexual i la desigualtat—, troba dificultats serioses per transmetre una re-socialització en contra de la violència inherent i la cultura patriarcal.

OBJECTE D'ESTUDI I METODOLOGIA

El present article s'emmarca dins dels estudis sobre les representacions mediàtiques de la vio-

lència contra les dones, i la televisió és el seu objecte d'estudi específic. Els estudis als quals hem fet referència se centren en la premsa escrita. Només el Consell Audiovisual de Catalunya (CAC) es refereix a l'àmbit audiovisual en els seus estudis de seguiment³. És ben cert que la seua volatilitat i les dificultats per enregistrar i emmagatzemar les unitats d'anàlisi suposa un barrera als estudis empírics sobre televisió. No obstant això, les seues característiques intrínseques la converteixen en un àmbit d'especial interès: en primer lloc, en ser un mitjà profundament assetjat pels índexs d'audiència experimenta amb fórmules que sovint s'identifiquen amb el morbo i l'espectacularitat; en segon lloc, la lògica audiovisual determina la noticiabilitat dels fets —és imprescindible disposar d'imatges i aquestes esdevenen un camp d'anàlisi propi—; i, en tercer lloc, la televisió té una profunda influència en la resta de mitjans i sobre el periodisme com a professió (Bourdieu, 1996: 81). És per això que s'ha escollit aquest mitjà, per intentar comprovar, de manera qualitativa, la situació en què es troba el tractament informatiu audiovisual de la violència contra les dones en el context del País Valencià. El pes dels clixés i estereotips de les relacions de gènere es veu reflectit en els informatius que, si més no, és el contingut audiovisual més acurat en comparació amb l'entreteniment i la publicitat.

² Alberdi i Matas parlen de cinc etapes en el tractament donat pels mitjans de comunicació a la violència contra les dones: durant anys, aquestes informacions han format part dels successos i, pel que fa al seu tractament, predominava l'estereotip de crim passional; a partir de mitjan anys huitanta, es van començar a associar els crims i les agressions amb els maltractaments —canvi, afirmen, que es produí gràcies a les relacions dels mitjans amb els col·lectius feministes— i es tractava en el marc de les notícies «d'interès humà», tret que perduraria al llarg dels noranta; una tercera etapa implica el salt d'aquestes informacions a les pàgines de «societat» dels diaris de més difusió i la seua introducció en el debat polític; la darrera etapa seria la de normalització, la qual «es produirà quan els mitjans, i tota la societat, deixin de considerar-ho com un "problema de dones" i es comenci a veure la violència de gènere com un assumpte polític d'interès general, del qual els polítics parlen fins i tot fora de la campanya electoral» (Alberdi i Matas, 2002: 248). Les autores, en el moment de publicació, consideraven que la societat espanyola es movia entre la segona i la tercera etapa, tot depenent del mitjà que es tractés. Tot i això, també afirmaven que alguns mitjans s'havien guiat per una posició favorable als drets de les dones i oferien un tractament seriós a l'hora d'informar i enjudiciar aquestes qüestions (Alberdi i Matas, 2002: 246-248).

³ Amb l'informe del CAC de 30 de juliol de 2008, *El tractament de les informacions sobre violència domèstica en els teletinformatius d'àmbit català entre els mesos d'octubre i desembre de 2007. Anàlisi del seguiment de les recomanacions del CAC sobre el tractament de la violència de gènere durant el mes de novembre de 2007*, disponible en la seua pàgina web, el servei de continguts del CAC mostra un feixuc treball de gran vàlua que, a més a més, desenvolupa un mètode que s'adapta a l'anàlisi de qualsevol producte audiovisual.

L'objectiu d'aquest article és mostrar, des de la perspectiva qualitativa, un estudi de cas⁴. És un treball de caràcter sincrònic, en un moment donat —l'ara— que permeta avaluar les actuacions d'un mitjà determinat —Canal 9— en el marc dels estudis sobre l'evolució del tractament informatiu de la violència de gènere.

Per dur-ho a terme, s'han seleccionat totes les notícies sobre el tema aparegudes en el primer semestre del 2009 susceptibles de ser sotmeses a una anàlisi qualitativa. Açò implica que s'han deixat fora les notícies locutades des de plató, breus sense muntatge a l'estudi, veu en *off*, declaracions, etc. El conjunt de la mostra qualitativa és de 30 notícies en forma de successos —en la major part morts i casos de lesions greus—, actuacions judicials, polítiques o mèdiques, campanyes de sensibilització i judicis contra els agressors. Mitjançant la seua codificació es pretén dibuixar les línies mestres del discurs sobre violència contra les dones que transmet la televisió pública valenciana, tot incidint en aquells discursos que legitimen la violència i que aboquen una ideologia encarada al manteniment de l'ordre patriarcal.

Les notícies s'han obtingut a través de la base de dades del servei de documentació de la cadena sota els criteris —paraules clau— *violència de gènere* i *violència domèstica*, fet que ha delimitat l'objecte d'anàlisi: la violència de gènere queda restringida a la violència directa —física i psicològica—, que és aquella que surt als informatius televisius, deixant de banda la violència estructural i simbolicocultural⁵. Ara bé, en aquestes pàgines ens

centrem, justament, en aquesta violència simbòlica intrínseca en els missatges; perquè la imatge i el text —les unitats mínimes d'anàlisi— representen un espai de lluita simbòlica entre el canvi cap a valors igualitaris i el manteniment d'una societat arrelada en valors patriarcal. Perquè la violència de gènere i la dominació no és únicament física, sinó simbòlica:

Les matrius de percepcions, universalment comparatives, s'imposen a qualsevol agent com a transcendents. La representació androcèntrica de la reproducció biològica i social es veu investida per l'objectivitat d'un sentit comú, entès com a consens pràctic i dòxic, sobre el sentit de les pràctiques. I les mateixes dones apliquen a qualsevol realitat, i en especial a les relacions de poder en les quals estan atrapades, uns esquemes mentals que són producte de l'assimilació d'aquestes relacions de poder i que s'expliquen en les oposicions fundadores de l'ordre simbòlic. S'aprèn un codi i és reproduït entre els més *febles*, que l'acaten vers els més *forts* (Bourdieu, 2000: 50).

Les representacions culturals de la violència contra les dones tenen un impacte determinant en la negociació de les actituds, creences, experiències i identitats. Perquè, com afirma Kitzinger, malgrat que la recerca sobre els efectes dels mitjans ha estat substituïda pels estudis sobre la creativitat de les audiències, les representacions dels mitjans poden ser molt influents en determinades circumstàncies. Així doncs, saber que les audiències són actives, no desactiva la influència (Kitzinger, 1999). Perquè,

⁴ Aquest article forma part d'una investigació que compara el tractament informatiu de la violència de gènere a Canal 9 i TV3. Donada la naturalesa del monogràfic en què s'hi subscriu —la recerca comunicativa del País Valencià— s'ha obviat la perspectiva comparativa i l'article se centra únicament en la representació mediàtica de la violència en la televisió pública valenciana.

⁵ La violència de gènere no es refereix únicament a la violència dins de la parella o a l'assetjament sexual, àmbits als quals està habitualment delimitada en els mitjans de comunicació. La violència de gènere està present en totes les societats en diversos nivells: d'una banda, trobem aquest nivell directe: els maltractaments físics i psicològics, les lesions i la mort; en segon lloc, com quelcom estructural, la violència és intrínseca a totes les institucions que marginen les dones i les aboca a ocupar un lloc inferior o subaltern. El mercat laboral, la distribució per sexe en les carreres universitàries, etc. són espais on la violència estructural que separa i margina és més evident. En tercer lloc, la violència simbòlica, que és aquella que s'exerceix amb la imposició i reproducció del patriarcat, mitjançant la ideologia que genera els mites de la masculinitat i la feminitat. La violència cultural són els raonaments, les idees i actituds que justifiquen, legitimen i promouen la violència en la seua forma directa o estructural. «La cultura és la que pot induir a veure l'explotació, la repressió, l'abús i fins i tot la violència física contra les dones com a normals i naturals o, simplement, a no veure-les com el que són» (Espinar i Mateo, 2007: 191).

tot i que són moltes les variables que determinen la recepció del missatge, «si els textos no tenen un significat inherent i “tot depèn de la manera d’interpretar-los”, no és possible argumentar que alguns elements de la nostra cultura siguem opressius o perjudicials» (Philo, 1999).

L’anàlisi de les notícies ha estat complementada amb una exploració dels processos de producció, de les rutines periodístiques. S’ha tingut l’ajut de professionals de la cadena que han estat entrevistats per poder entendre el procés de producció audiovisual específic.

EL CONTEXT DE PRODUCCIÓ AUDIOVISUAL

Les principals investigacions (Fagoaga, 1999; Vives, 2005) argumenten el canvi en el tractament en un doble vessant. D’una banda, a partir dels vuitanta, s’observa més cobertura informativa i un increment constant de notícies sobre el tema. I és al final dels noranta quan es consolida la violència de gènere en l’agenda mediàtica, dins de les rutines productives. En altre nivell d’anàlisi, es constata un canvi qualitatiu que fa referència a com s’aborda el problema i que s’ha plasmat en més riquesa en el seu tractament (Carbadillo, 2007: 232).

I si és ben cert que la tendència és aquesta, també cal apuntar que el tractament informatiu de la violència masclista és diversa en funció de variables derivades de l’organització professional: el posicionament del mitjà davant el tema —reflexió, anàlisi i mitjans disponibles per dur a terme un determinat tractament—, el tarannà d’aquest en l’àmbit de l’espectacularitat —grau de sensacionalisme del mitjà i trajectòria en l’àmbit dels successos— i, per últim, la tasca dels professionals que deixen la seua petjada en una notícia tot depenent de la seua especialització. I aquests tres paràmetres es reflecteixen en els modes d’organització de les redaccions i el funcionament quotidià.

En el cas que ens ocupa, al voltant de RTVV manquen eines de reflexió i protocols d’actuació. No tenen un llibre d’estil a l’ús i, pel que fa a la manca de protocols, a tall d’exemple, José Ignacio Pastor, vicepresident del Consell d’Administració de RTVV, explicava que, davant la iniciativa de regular de les notícies sobre violència de gènere, el Consell suggerí com a millora que els presentadors dels noticiaris portaren un pin negre en la solapa en cada dia de mort d’una dona a mans de la seua parella o exparella⁶.

Pel que fa a l’organització de la redacció, les notícies sobre violència contra les dones es reparteixen entre dues seccions: «Successos» i «Comunitat Valenciana». La secció «Successos» té un pes decreixent després que, al final dels noranta, mantingueren a temps complet uns 7 o 8 professionals⁷. D’aquella macroestructura de successos i tribunals s’ha passat a una secció de cinc persones —dos de matí, dos de vesprada i un redactor en cap de setmana—, més un cap de secció. Una secció, per tant, que malgrat la pèrdua de pes en l’última dècada, continua amb un gruix de treballadors important, fins al punt de constituir una secció independent.

Ara bé, no totes les notícies relacionades amb la violència contra les dones es cobreixen des de «Successos». La secció «Comunitat Valenciana» s’encarrega de les notícies derivades de l’acció institucional, les notícies de sensibilització, els balanços, etc. Trobem així un posicionament dual quant a la violència de gènere: d’una banda es tracta com a succés, com una tragèdia puntual de la qual cal informar sempre —de fet, en la redacció asseguren que tots els cassos, no sols dels que ocorren al País Valencià, queden reflectits en els noticiaris d’una o d’una altra manera, ja siga amb un breu, amb una notícia des de plató o amb un vídeo complet. De l’altra, les notícies que es deriven de l’acció institucional es tracten en el marc dels problemes socials.

⁶ José Ignacio Pastor en la taula de debat «¿Qué papel le asigna la legislación actual a los medios de comunicación de masas en la erradicación de la violencia de género?» dins del Seminari *Los retos de los medios de comunicación ante la violencia de género*, València, 16 de setembre de 2008.

⁷ Eren els temps del cas Alcàsser —tres xiquetes desaparegudes el 13 de novembre de 1992 i trobades mortes a la fi del gener del 93 inicià la «moda» dels successos a bona part de les televisions de l’estat espanyol— i de *Punt de Mira*, programa diari d’una hora de durada que relatava la crònica de successos del País Valencià i de tot l’Estat espanyol.

Pel que fa a l'especialització i formació dels redactors, a l'ens públic valencià els redactors de successos esdevenen especialistes en el tractament de la violència de gènere. Ara bé, la seua especialització prové de l'habitació al tractament d'aquests temes perquè, pel que fa a la formació, només reben periòdicament curssets de formació en l'àmbit judicial.

Quant a l'organització trobem, per tant, una posició del mitjà aliena a les perspectives de gènere, que esdevé decisiva en introduir, de manera rutinària i inconscient, elements ideològics al voltant de la violència de gènere. Elements simbòlics que construeixen un discurs que, sovint, entra en contradicció, potser no amb les lògiques de visibilitat de la violència, però sí amb el trencament dels estereotips i clixés que la ideologia patriarcal manté sobre la violència contra les dones.

DARRERE DE LES IMATGES: REPRODUCCIÓ DEL PATRIARCAT EN ELS INFORMATIUS DE CANAL 9

La codificació de l'anàlisi ha estat dissenyada a partir de les variables clau que coincideixen en gairebé tots els monogràfics sobre tractament de la violència de gènere als mitjans i els protocols d'actuació redactats pels professionals del periodisme⁸. Si més no, hem adaptat la codificació al caràcter audiovisual de la mostra. Ens hem centrat en sis camps d'observació: 1) la denominació que rep el problema social —les múltiples formules lingüístiques que adopta la violència de gènere en les notícies; 2) la representació i privadesa dels afectats —presència o absència d'imatges que puguen identificar els actors i la presumpció d'innocència—; 3) els elements d'espectacularització —eines visuals i lingüístiques que creen un clima de morbositat—; 4) la presència d'estereotips sobre la violència de gènere —relacionades amb la procedència ètnica

o social, les relacions causa-efecte, etc. —; 5) l'ús de les fonts —qualificades o no qualificades—; 6) l'aportació d'informació contextual —del cas concret i de la violència de gènere.

Donada la limitació d'espai de l'article, es resumeixen els principals resultats de l'anàlisi, tot destacant els discursos visuals i textuais subjectats a l'ordre patriarcal dominant. Abans, però, cal fer referència als criteris de noticiabilitat a través dels quals un fet esdevé notícia: de les trenta notícies estudiades, la majoria se centren en les agressions. Són divuit les que narren fets com *morts, assassinars, pallisses, escanyaments, apunyalaments...*, paraules que esdevenen el centre de la notícia. Trobem cinc casos de seguiment: judicis i detencions d'agressors, un tipus de notícia d'especial rellevància en evidenciar les conseqüències per a tots els qui cometten violència de gènere. I, per últim, set són les notícies derivades d'accions institucionals: *protocol mèdic d'actuació, pla d'ocupació per a víctimes, balanç, reeducació de maltractadors*. Són notícies que, a més d'aportar informació jurídica, sanitària, etc. contribueixen a sensibilitzar la població.

La diversificació dels temes és una característica de l'actual representació mediàtica de la violència contra les dones. A més de trobar-nos amb notícies motivades per un fet violent, també hi apareixen unes altres destinades a sensibilitzar, a fer balanç o a informar sobre mesures de protecció a les víctimes. Malgrat aquesta diversificació, trobem que el fet més susceptible de ser comunicat és, però, el fet violent.

COM ANOMENAR ALLÒ QUE ES COMUNICA I EL DEBAT IDEOLÒGIC DELS MOTS

La polèmica en l'ús de la nomenclatura no és banal. En la mostra, el tema es presenta amb di-

⁸ Exemples d'aquests monogràfics són: Unió de Periodistes Valencians (2002): *Notícies amb llaç blanc. Manual per a periodistes sobre violència domèstica*. Federació de Asociaciones de Prensa Española; Lledó, E.; Del Rio, R. i Tomé, T. (coord.) (1999): *Cómo tratar bien los malos tratos. Manual de estilo para los medios de comunicación*. Sevilla, Instituto Andaluz de la Mujer y Radio Televisión Andaluza; i Consell Audiovisual Catalunya (2009): *Recomanacions del CAC sobre el tractament de la violència de gènere*. Barcelona, CAC. Malgrat que tots aquests textos no coincideixen totalment en els seus postulats —hi ha variacions, per exemple, pel que fa a la nomenclatura, fet que s'entén si tenim en compte les dates de publicació—, les qüestions bàsiques són les mateixes. Açò fa pensar, per tant, que els professionals s'han preocupat per la qüestió i que aquests documents d'ètica periodística es troben a l'abast de qualsevol professional.

verses denominacions (violència domèstica, de gènere, masclista, maltractaments, etc.) sense que hi haja una decisió unitària sobre quins termes emprar i en quines ocasions. En general, Canal 9 usa *violència de gènere* i *violència masclista* com a sinònims i són els termes més usats (8 i 7 notícies, respectivament). També proposa més denominacions com *violència masclista*, fórmula que està prenent força en l'àmbit dels informatius⁹.

Ara bé, en tractar com a sinònims mots que no ho són, es genera confusió. La crítica que s'ha fet a l'ús de *violència domèstica* o *violència familiar* és doble. D'una banda fa referència no sols als actes de violència perpetrats contra les dones per part de l'home, sinó que inclou formes de violència molt diferents en les seues manifestacions i característiques¹⁰. D'altra banda, violència domèstica o familiar induïx a pensar en un acte privat i personal, en alguna cosa que ocorre en la intimitat de la llar, quan en realitat es tracta d'un delictes, d'un problema social que, a més a més, s'exerceix tant dins com fora de la llar (Bosch i Ferrer, 2002).

Violència de gènere, per la seua part, ha estat el més recomanat des de les ciències socials. El terme *gènere* al·ludeix als constructes culturals i ideològics que assenten allò que és apropiat i convenient per als homes i les dones de manera no sols diferent sinó també desigual: el llenguatge oral i gestual, el vestit, les destreses físiques i intel·lectuals, etc. Així doncs, violència de gènere apunta les diferències en la socialització de xiquets i xiquetes, que és aquella que els converteix en homes i dones en unes condicions diferents i farcides de desigualtat, de les quals resulten els abusos físics i psíquics d'algunes dones per part de les seues parelles.

Si no es fa, en els informatius, aquesta diferenciació, ens trobem que, fent els balanços de violència domèstica es parla d'agressions a dones quan, en realitat, es parla d'agressions dins del nucli familiar, a dones i homes, xiquets i xiquetes (04/04/09).

En un cas s'assaja el terme *terrorisme de gènere*, fórmula especialment efectiva a l'hora d'atorgar-li rellevància social en comparació—simbòlicament i de fet— amb el terrorisme polític. Ara bé, se cita en un context poc afortunat. La periodista que locuta l'*speech* afirma:

«Carolina o Carol, com la coneixien els seus amics, mai no engeixarà les llistes de les dones assassinades per violència de gènere, però nosaltres sí que anem a relacionar-ho perquè darrere de l'assassinat, trobem el mòbil passional i també en este cas, com passa en la majoria de cassos de terrorisme de gènere, la víctima mai no havia denunciat el seu agressor» (14/01/09).

Aquest *speech* esdevé especialment perillós en identificar violència de gènere amb mòbil passional, la qual cosa indica que es mata quan s'estima algú. S'apunta a una relació causa-efecte—voler molt/matar— i s'insisteix en el fet que la violència de gènere només té lloc entre parelles o ex parelles.

PRIVACITAT DELS AFECTATS I PROTECCIÓ DE LA INTIMITAT

En tots els casos estudiats trobem una referència explícita a la localitat on tenen lloc els fets i algun tipus d'informació identificadora dels afectats. En termes generals, els informatius prefereixen la identificació de la víctima i ho fan usant estratègies diverses: quan tenen el consentiment, usen el nom i el cognom dels afectats; per sort, açò no és

⁹ De fet, la Comissió Tècnica de la Revisió de les Recomanacions sobre Violència de Gènere del Consell Audiovisual de Catalunya, proposa que *violència masclista* substituïssa l'anterior donat que «masclisme és el concepte que de forma més general defineix les conductes de domini, control i abús de poder dels homes sobre les dones i que, alhora, ha imposat un model de masculinitat que encara és valorat per una part de la societat com a superior» (CAC, 2009). No obstant açò, aquest terme també ha rebut crítiques per tractar-se d'un terme que obvia les imposicions culturals dels gèneres i que, amb el seu fals antònim *feminista*, esdevé poc clarificador del problema. A més a més, *masclista*, com a adjectiu que és, complementa un subjecte: només afecta a les persones que són masclistes.

¹⁰ La violència entre la parella o cap als fills per part de tots dos membres, la violència cap als pares per part dels fills i cap als avis; i la violència dels pares cap als avis, els sogres. També és mutilació genital—tant de les xiquetes com dels xiquets—, abús dels xiquets i xiquetes per part de familiars, etc.

sempre possible donat que víctimes i agressors es troben protegits pel dret a la intimitat. En la major part dels casos, per tant, s'explicita el nom de pila, sense cognoms. Ara bé, aquesta protecció de dades textuals, mostra una contrapartida en l'àmbit visual: les imatges s'aproximen al lloc del succeís, detallant visualment l'habitatge de la víctima, el número de porta i, fins i tot, es fan *zooms* a les bústies dels propietaris de l'habitatge. Informació que identifica els afectats. Totes aquestes imatges manquen de valor informatiu i s'usen com a material de farcit sense tenir en compte que atempten contra la intimitat de la víctima. Ara bé, la conseqüència més greu de l'ús d'aquestes imatges com a recurs, és que els plànols se centren en vidres trencats, brutícia en els replanells, etc., plànols que esdevenen un arma en relacionar la violència amb la marginalitat.

L'ús de les fotos fixes per identificar els afectats, tot i que no és un recurs habitual—apareix en quatre notícies—suposa la vulneració total del dret a la intimitat de les víctimes. Les fotografies són facilitades habitualment pels mateixos familiars però, malgrat que la seua publicació siga consentida, cal reflexionar sobre el paper que aconpleix dins la peça informativa: no aporta informació de rellevància i, a més a més, personalitzen la violència. En un dels casos, l'ús que es fa de la foto fixa és més escandalós: parlen del cas d'una adolescent agredida per la seua exparella (24/03/09), en la foto la mostren amb els seus germans però, com que tots són menors d'edat, les seues cares estan pixel·lades per protegir la seua intimitat. També està pixel·lada la foto de la víctima, però amb un requadre roig al voltant.

D'altra banda, la presumpció d'innocència està present gairebé a totes de les notícies. Les formules més usades són *presumpte agressor*, *presumpte assassí*, *presumpte maltractador* o *presumpte autor dels fets*. Sols quan l'agressor es mata posteriorment i no hi haurà possibilitat de judici, s'evita parlar de la presumpció. Ara bé, en moltes ocasions, la presumpció s'acompanya d'atribucions detallades de les accions dels agressors.

ELEMENTS D'ESPECTACULARITZACIÓ

Snow afirmava que el dramatisme, dins la dinàmica del divertiment i l'espectacle, fins i tot en els casos en què l'espectacle no és la finalitat explícita de la comunicació, esdevé una de les característiques dels mèdia. També quan el conflicte és real, s'utilitzen diversos procediments d'èmfasi accentuant els contrastos amb la finalitat d'intensificar els aspectes dramàtics de la situació (Xambó, 1990: 185). Els recursos visuals es posen al servei de l'espectacularització de dues maneres, una tècnica i una altra de contingut: la primera consisteix en l'ús de primers plànols, plànols detall i *zooms* que aporten tensió i dramatisme al text; la segona consisteix en emetre imatges morboses. Canal 9 combina a la perfecció ambdues tècniques i, al llarg de la trentena de notícies veiem taques de sang en les parets, tolls de sang en el carrer, bosses daurades de cadàvers, alçaments de cadàvers i un llarg etcètera. Mostrar la mort i proves d'aquesta es converteix en una obsessió fins al punt d'emetre imatges d'un alçament de cadàver de baixa qualitat, gravades per un veí. El text que acompanya les imatges el reproduïm a continuació:

El fill va trobar sa mare morta a les dos de la vesprada d'ahir. Hui ha tornat a l'escenari del crim acompanyat de la policia. Estes són les imatges de l'alçament del cadàver que va gravar un veí amb el seu telèfon mòbil. Hui trobem la porta de la vivenda plena de ciris que recorden la víctima (23/03/09).

En un altre cas, es mostra fins i tot el cos d'un home que se suïcidà després d'agredir mortalment la seua parella. La policia intenta ocultar-lo amb llençols blancs i un zoom de càmera mostra el cadàver al descobert per la part inferior dels llençols. (21/05/09).

El morbo també s'aconsegueix amb la descripció de l'agressió amb detalls innecessaris. Així, descripcions com «després d'apunyal·lar-la, el nòvio de Mari Paz la va esquarterar i va llançar les parts dins de quatre contenidors» (16/06/09) o «l'acusen d'esparar la dona al portal i atacar-la amb traïdoria i

crueltat amb un punxó de foradar sabates, d'acarnissar-se i apunyalat-la huitanta-set voltes, tot i que ja estava ferida de mort. Va passar el juny de 2007. Va tindre la sang gelada de fumar-se un cigarret mentre el SAMU intentava reanimar Concepció» (23/03/09) només contribueixen a crear un clima de desconcert i desvien l'atenció de l'epicentre de l'assumpte: de l'advertència de l'extensió de casos de mort de dones pel fet de ser dones.

Un altre element usat per a intensificar el dramatisme consisteix a atorgar veu i presència als familiars, que, envoltats de crits, confusió i plors, aporten una bona dosi de sensacionalisme a les notícies.

ESTEREOTIPS I TÒPICS, LA REPRODUCCIÓ DELS MITES MISÒGINS

Segons Bosch i Ferrer, entre els mites més freqüents estan els que consideren els maltractadors com a malalts, alcohòlics o víctimes de la violència a casa; els que afirmen que, en realitat, són les dones les que provoquen la violència; que són casos aïllats; que sols ocorre en certs estrats socials; que a major nivell cultural, menor nivell de violència; que són problemes propis de certs països; que ocorre en les parelles de fet; que la violència és inevitable en les relacions interpersonals... Són aquestes les actituds socials dominants que porten a una anàlisi inadequada del problema i a una intervenció ineficaç, ja que tendeixen a culpar la víctima i a excusar l'agressor, a condemnar per endavant les dones i a justificar els homes violents. Essencialment, són mites misògins (Bosch i Ferrer, 2002).

Molts d'aquests mites continuen palesos en els mitjans i, a banda d'alguns d'aquests, en trobem un nou que s'erigeix com el predominant: associar la violència de gènere amb la immigració i el procés migratori. En insistir en la procedència geogràfica de víctimes i agressors, s'allunya de la quotidianitat la violència contra les dones, i se l'adscriu a un àmbit social determinat. El problema, per tant, passa a ser d'*altres*. En la mostra de notícies seleccionada trobem que la nacionalitat dels actors només s'anomena en cas que, bé la víctima, bé l'agressor, siguin d'origen estranger. En cas contrari, s'obvia aquesta informació. Una

rutina que planteja problemes en la descodificació dels missatges en identificar només la nacionalitat dels estrangers. Açò, a més a més, es reforça amb continguts del següent tipus:

El presumpte agressor de Carolina i Susana, qui es recupera a l'hospital, és marroquí, un estranger, com quasi la meitat dels agressors que mataren les seues parelles l'any passat (14/01/09).

Altres clixés que es reproduïxen a les notícies analitzades són aquells que relacionen els trastorns mentals o les addiccions. Ara bé, en lloc d'afirmar-ho o suggerir-ho des de la redacció de l'*off*, es fa a través de fonts no qualificades, com ara familiars o veïns. D'aquesta manera, el mite no es diu directament sinó que es deixa dir pels altres. Sobre un agressor es diu, per exemple, que «segons els veïns, una greu malaltia li havia canviat el caràcter» (06/03/09).

El mite que la violència és inherent a les relacions humanes i que afecta tant homes com dones també es troba present en el discurs de Canal 9: dins d'una mateixa notícia es diu «Més violència domèstica a Espanya» (28/05/09), i en ella s'explica la detenció d'una dona per matar el seu marit a Leganés. Tot seguit, esmenta un intent d'assassinat d'una dona a mans del seu marit a Lanzarote. L'estratègia seguida equipara dos tipus de violència diferents i, amb l'entrada esmentada, ho aboca tot dins del mateix sac de «violència». S'obvia així tot el contingut cultural i estructural de la violència contra les dones.

LA SELECCIÓ DE LES FONTS

L'ús i, sobretot, l'abús de les fonts no qualificades —principalment veïns i familiars relacionats circumstancialment amb el cas— constitueix un dels aspectes més foscos del tractament informatiu de la violència de gènere en Canal 9. En totes les notícies sobre casos s'insereix alguna d'aquestes fonts que contribueixen a deformar la visió sobre la violència contra les dones. Són fonts que rarament afegeixen informació de rellevància i es limiten a incrementar el dramatisme o a fer referència als mites sobre la violència. És aquest segon propòsit el més perillós

i el que cal eradicar de soca-rel dels informatius. Com apuntàvem abans, a través de les fonts sovint es deixa dir el que no es pot dir. A tall d'exemple, reproduïm dos testimonis:

When he was sober, a lovely couple when he was sober. But when he was drunk, always argued. And he was a very aggressive person to talk to (18/04/09).

Porque anteriormente la llamaba, amenazándola de que te voy a matar, te voy a matar, ahora vas a saber lo que te va a pasar por haberme dejado, porque ella empezó también a salir con un chico, que el chico es de la Nucia y estaba saliendo con este chico... (24/03/09).

En el primer cas, s'apunta a l'alcohol com a motiu de l'agressió, donat que, segons la font, quan ell estava sobri, formaven una parella encantadora. En el segon, a la gelosia, que responsabilitza la víctima del seu destí per haver ofès l'home. En el següent *insert*, el testimoni responsabilitza la víctima per no haver trencat la relació. Un comentari banal que, sobretot, tanca els ulls a les conseqüències dels maltractaments continus, com ara la destrucció de la confiança i la pèrdua de l'autoestima, fets que impedeixen les dones trencar amb els seus agressors:

Y ropa por la ventana, y las macetas por la ventana y cosas de esas. Pero si es que es tonta. Yo no se que hacía con él todavía, si es que estaban peleando siempre (28/05/09).

Són exemples d'un ús pernicios dels testimonis a través del qual es naturalitzen les agressions i es reproduceix el sistema de dominació simbòlica mitjançant la reiteració dels esquemes cognitius que es troben profundament assentats.

L'ús de les fonts és molt diferent en cas de les notícies derivades de l'acció institucional i les de sensibilització en les quals trobem, en exclusiva, un ús de fonts qualificades. En aquestes s'aporta informació sobre estadístiques, s'expliquen els protocols mèdics d'actuació davant casos de violència contra les dones, el funcionament dels plans d'ocupació per a dones en risc que posen en marxa els ajunta-

ments i aporten informació sobre el tema. La veu de les víctimes també hi té cabuda, àmbit d'especial rellevància en destacar la possibilitat d'eixir d'una situació de dominació.

INFORMACIÓ CONTEXTUAL

No totes les notícies de casos d'agressions, de judicis o detencions de la mostra aporten informació contextual—existència o absència de denúncies per maltractament, d'ordres d'allunyament, hàbit de l'agressió física, etc.—. De fet, quasi un 40%—nou notícies— no hi expliquen el context. Sense la informació que envolta el cas, aquest queda aïllat i sense referència a la complexitat de la violència contra les dones—la mort és la cúspide d'un procés llarg de maltractament, humiliació i dominació.

En la resta de casos es detallen les estances prèvies en presó, l'incompliment de l'ordre d'allunyament. Ara bé, sovint es fa referència als «antecedents de l'agressor», no als antecedents del patiment de la víctima, cosa que fa veure que «l'agressivitat» és innata de l'executor de la mort o de l'agressió.

Pel que fa a la contextualització de la violència de gènere com a problema multidimensional de gran abast, relacionant drets humans i dones, i identificant les causes de la violència en la ideologia, els costums i la cultura dominant (Varela, 2003), aquest discurs està totalment absent en les informacions analitzades. L'única referència que sempre hi és present és que és «un altre cas de violència domèstica», «l'últim cas de violència masculista», «la primera víctima d'enguany a la Comunitat Valenciana» o que «El País Basc s'afegeix a la macabra llista de la violència domèstica».

CONCLUSIONS

Mitjançant les cites podem reconstruir un discurs farcit d'elements ideològics subjectats a l'ordre patriarcal que, a través del text, de les imatges, i sobretot de les fonts usades, desenvolupa un missatge confús i carregat de mites i estereotips sobre la violència de gènere; dibuixa, també, un missatge dramàtic i espectacular.

Ara bé, la gran diferència en el tractament que s'hi percep, entre les notícies centrades en l'agressió i aquelles que es deriven d'actuacions instituci-

onals, rau en la idea prèvia dels professionals sobre l'objecte de la notícia. Les primeres són percebudes com esdeveniments rutinaris però de gran noticiabilitat. El seu tractament no es distancia molt del que rebria un homicidi a l'ús i allò a destacar és la situació en què queden víctima i botxí. Les segones, que parteixen fonamentalment de l'acció política, es perceben com a fets polítics, de rellevància social. Les possibilitats d'usar un llenguatge espectacular són quasi nul·les i s'aposta decididament per aportar dades i il·lustrar reflexions d'experts.

Per tal que aquest tractament s'estenga al conjunt de les informació, cal molt més que un seguit de recomanacions: és imprescindible que la professió periodística es faça càrrec de la responsabilitat que té a les mans en poder reconfigurar alguns dels pressupostos bàsics al voltant de la dominació i la violència patriarcal. Les rutines periodístiques marquen una velocitat frenètica que permet poca reflexió quan s'està davant del cas. De la mateixa manera, la informació audiovisual manté com a obstacle la necessitat de mostrar imatges amb les informacions ja que, sense aquestes, no hi ha esdeveniment —és també per això que aquestes notícies s'elaboren amb el material de farcit, que no incorpora informació rellevant, cosa que no excusa, però, l'ús de les estratègies dramatitzants. Davant aquests reptes, la incorporació d'eines d'autoregulació —avaluació, control i reflexió— és imprescindible si es vol millorar la qualitat dels informatius de Canal 9.

La violència de gènere ja no és una xacra social invisible i al llarg dels darrers anys se n'ha incrementat la presència en els informatius. Ara, el repte és aconseguir un tractament no denigrant i que eduque en la igualtat. Per fer-ho realitat, és necessària la incorporació d'una perspectiva de gènere per poder trencar amb les imposicions culturals i permetre unes representacions més complexes i menys rígides en el binomi masculí/femení. I, el que sembla més difícil encara, l'exigència creixent en la cura del tractament de la informació haurà de fer-se extensible als àmbits de l'entreteniment i la publicitat. Perquè, com expliquen Alberdi i Matas «l'adequada informació sobre maltractaments pot ser útil per

aconseguir dos objectius clau: ajudar a la conscienciació de tota la societat i oferir una guia per a les persones que entrin en contacte amb situacions de violència» (Alberdi i Matas, 2002: 280).

BIBLIOGRAFIA

- ALBERDI, I. (2005): *Violencia: Tolerancia cero*, Barcelona, Fundación 'La Caixa'.
- ALBERDI, I. i N. MATAS (2002): *La violencia doméstica. Informe sobre els maltractaments a dones a Espanya*, Barcelona, Fundació 'La Caixa'.
- BOSCH, E. i V. FERRER (2002): *La voz de las invisibles. Las víctimas de un mal amor que mata*, Madrid, Cátedra.
- BOURDIEU, P. (1996): *Sobre la televisión*, Barcelona, Anagrama.
- BOURDIEU, P. (2000): *La dominación masculina*, Barcelona, Anagrama.
- CARBALLIDO, P. (2007): "Movimientos sociales y medios de comunicación: el cambio en el tratamiento de la violencia contra las mujeres", *Recerca. Revista de Pensament i Anàlisi* 7, pp. 213-242.
- EQUIPO DE INVESTIGACIÓN GÉNERO Y MEDIOS DE COMUNICACIÓN (2006): *Tratamiento de la violencia de género en la prensa vasca*, San Sebastián, Universidad de Deusto.
- ESPINAR, E. i M. A. MATEO (2007): "Violencia de género: reflexiones conceptuales, derivaciones prácticas", *Papers* 86, pp. 189-201.
- GALLEGO, J. (dir.) (2002): *La prensa por dentro. Producción informativa y transmisión de estereotipos de género*, Barcelona, Los libros de la frontera.
- KITZINGER, J. (1999): "A sociology of media power: key issues in audience reception research", en G. Philo: *Message received: Glasgow Media Group research, 1993-1998*, Edimburg, Pearson.
- LORENTE ACOSTA, M. (2003): "La violencia contra las mujeres en los medios de comunicación: entre la noticia y la información", a *Medios de Comunicación y violencia contra las mujeres*, Instituto Andaluz de la Mujer y Fundación Audiovisual de Andalucía.

- FAGOAGA, C. (1999): *La violencia en los medios de comunicación. Maltrato en la pareja y agresión sexual*, Madrid, Dirección General de la Mujer.
- FERNÁNDEZ, N. (2003): *La violencia sexual y su representación en la prensa*, Rubí, Anthropos.
- VAN DIJK, T. (1999): *Ideología. Una aproximación multidisciplinaria*, Barcelona, Gedisa.
- VARELA, N. (2002): *Íbamos a ser reinas*, Barcelona, Ediciones B.
- VIVES, C. (2000): *La violencia contra la mujer en el espacio discursivo público*, Centro Reina Sofía para el Estudio de la Violencia.
- XAMBÓ, R. (1990): "A qui fa què la televisió? Apunts sobre els efectes a llarg termini", a V. Salvador, J. Tuson *et al.*: *Teletextos II. Lectures de sociologia de la comunicació*, València, Universitat de València.
- XAMBÓ, R. (2001): *Comunicació, política i societat. El cas valencià*, València, Tres i Quatre.

